

Η ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΚΕΨΕΩΣ*

Υ Π Ο
ΑΝΤΩΝΙΟΥ Κ. ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Β'

ΟΙ ΚΛΑΣΣΙΚΟΙ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

Ἡ Κοινωνιολογία δὲν παραμένει ἀνεπηρέαστος ἀπὸ τὸ πνευματικὸν κλίμα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐξελίσσεται. Ἦδη κατὰ τὴν γένεσίν της θεμελιώθη ὡς «ἐπιστήμη γαλλική», φέρουσα ἔντονον τὴν σφραγίδα τῶν πνευματικῶν τάσεων, αἱ ὁποῖαι ἐκυριάρχουν κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα ἐν Γαλλίᾳ: τοῦ ἐγκυκλοπαιδισμοῦ, τῆς φυσιοκρατίας, τῆς ἐξελιξιαρχίας, τοῦ θετικισμοῦ. Οὐδέποτε ἀπηλλάγη τούτων πλήρως ἡ Κοινωνιολογία, μάλιστα ἐν Γαλλίᾳ.

Ἄλλως ἐξελίσσονται τὰ πράγματα κατὰ τὴν ὑπὸ διαπραγματεύσειν περίοδον, τὴν ὁποίαν χαρακτηρίζομεν ἐνταῦθα ὡς «κλασσικὴν» τῆς Κοινωνιολογίας (ca. 1880-1920). Εἶναι ἡ περίοδος, καθ' ἣν τὴν πρωτοβουλίαν ἀναλαμβάνει τὸ γερμανικὸν κυρίως πνεῦμα, τὸ ὁποῖον θὰ ὀδηγήσῃ τὴν κοινωνιολογικὴν ἔρευναν εἰς τὴν περιοπὴν τῆς αὐστηρᾶς ὀρθολογικῆς καὶ μεθοδικῆς ἐπιστήμης καὶ τοὺς κοινωνιολόγους εἰς τὰς πανεπιστημιακὰς ἔδρας. Ὁ ἐγκυκλοπαιδισμὸς ὑποχωρεῖ. Ἡ Κοινωνιολογία παύει νὰ ἀποτελῇ τὴν συνθετικὴν κορυφὴν τῶν λοιπῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἀποβαίνει ἀρχικῶς μία μέθοδος τούτων, διὰ νὰ θεμελιωθῇ, ἐν συνεχείᾳ, ἐκ νέου ὡς μία ἀ ν α λ υ τ ι κ ῆ ἐ μ π ε ρ ι κ ῆ ἢ εἰ δ ι κ ῆ ἐ π ι σ τ ῆ μ ῆ μὲ ἐπὶ μέρους διακλαδώσεις. Τὸ κύριον γνῶρισμα τῆς κοινωνιολογικῆς σκέψεως κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἶναι ἡ σαφὴς συναίσθησις τῶν γνωστικῶν αὐτῆς ὀρίων καὶ ἡ μετατροπὴ της ἀπὸ φυσιοκρατικῆς ἐπιστήμης, ἡ ὁποία ἀνελύετο εἰς τὴν ψυχολογίαν, εἰς μίαν ἐπιστήμην καθαρῶς νοολογικὴν. Συνειδητοποιεῖται τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ φθάσῃ εἰς μίαν καθολικὴν ἐρμηνείαν τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀξιολογικοῦ νοήματος τῆς ἱστορίας, οὐδὲ νὰ διατυπώσῃ κοινωνικοὺς νόμους κατὰ τὸ πρότυπον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Μόνον σχέσεις μεταξὺ τῶν ἐπὶ μέρους φαινομένων δὲν

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 757 τοῦ προηγουμένου τόμου.

ναται νὰ συλλάβῃ μὲ σαφήνειαν καὶ ἀκρίβειαν. Παραιτεῖται τῆς φιλοδοξίας νὰ καθορίσῃ τὰ πράγματα, ὡς θὰ ἔδει νὰ εἶναι καὶ ἱκανοποιῆται, ἂν κατορθώσῃ νὰ κατανοήσῃ ταῦτα ὡς πράγματι εἶναι.

Δύο εἶναι αἱ κυριώτεραι συνέπειαι τῆς τοιαύτης μεταστροφῆς: πρῶτον μὲν ἡ τροπὴ πρὸς τὰ μεθοδολογικὰ προβλήματα, ἔπειτα δὲ ἡ προσπάθεια καθορισμοῦ τοῦ εἰδικωτέρου ἀντικειμένου τῆς κοινωνιολογίας, ἐφ' ὅσον ἰδίᾳ μέθοδος καὶ ἴδιον ἀντικείμενον ἐρεύνης ἐθεωροῦντο ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ διὰ τὴν ἀναγνώρισιν μιᾶς ἐπιστήμης ὡς αὐτοτελοῦς. Καὶ τὰ δύο ταῦτα θέματα δὲν εὔρον ὁμοιόμορφον ἀπάντησιν ἐκ μέρους τῶν κλασσικῶν. Πάντες ὅμως συνεφώνησαν εἰς τὴν ἀνάγκην ἐμπειρικῆς, ἀντικειμενικῆς καὶ ἀνεξαρτήτου προϋποθέσεων καὶ ἀξιολογικῶν προκταλήψεων σπουδῆς τῶν κοινωνικῶν φαινομένων, τὰ ὅποια πάλιν ἕκαστος κατὰ τὸν ἴδιον αὐτοῦ τρόπον ἀντελαμβάνοντο. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου καταβάλλεται προσπάθεια ἀπαλλαγῆς τῆς Κοινωνιολογίας ἀπὸ τὸ ἰδεολογικὸν καὶ πολιτικὸν engagement, μὲ τὸ ὅποιον εἶναι «φορτισμένη» κατὰ τὸ ἀ΄ ἡμισυ τοῦ 19. αἰῶνος.

Ὡς πρὸς τὰ ἀποτελέσματα ἐντελῶς σχηματικῶς θὰ ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἐνῶ εἰς τὴν γαλλικὴν Κοινωνιολογίαν μὲ τὸν Durkheim ἐπικρατεῖ ἡ προσπάθεια καθαρῶς κοινωνιολογικῆς ἐρμηνείας τῶν πολιτιστικῶν φαινομένων (Soziologismus), ἡ γερμανικὴ Κοινωνιολογία ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς φαινομενολογίας γνωρίζει νὰ σέβηται τὴν ἰδιοτυπίαν αὐτῶν: δὲν εἶναι διαπιστωτικὴ καὶ ἐξηγητικὴ, ἀλλὰ μᾶλλον κατὰ τὸν οἰκονομικόν. Δίδει μεγαλύτερον βάρος εἰς τὴν κατανόησιν τῆς σχέσεως κίνητρον-πρᾶξις, παρὰ εἰς τὴν στατιστικὴν συχνότητα.

1. Émile Durkheim

Υἱὸς ῥαββινικῆς οἰκογενείας ὁ Émile Durkheim (1858-1917) ἐφοίτησεν εἰς τὴν «École Supérieure de Paris», καθ' ἣν ἐποχὴν διηύθυνε αὐτήν ὁ Duma Denis Fustel de Coulanges.

Ἐσπούδασε κοινωνικὰς ἐπιστήμας εἰς Παρισίους καὶ πολιτικὴν οἰκονομίαν, ἐθνολογίαν καὶ ἐθνοψυχολογίαν ἐν Γερμανίᾳ, μαθητὴς γενόμενος τοῦ ἐπιφανοῦς Wundt.

Ἐπιστρέψας εἰς Γαλίαν ἐκλέγεται καθηγητὴς Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν καὶ Παιδαγωγικῶν εἰς τὴν «Faculté des Lettres» τοῦ Bordeaux (1887) ἀπὸ δὲ τοῦ 1893 εἰς Sorbonne, διδάξας εἰς ἀμφοτέρω τὰ Πανεπιστήμια Κοινωνικὰς Ἐπιστήμας, Κοινωνιολογίαν καὶ Παιδαγωγικὰ καὶ ἀσχέσας σημαντικὴν ἐπίδρασιν τόσον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς νεοπαγοῦς ταύτης ἐπιστήμης, ὅσον καὶ ἐπὶ τοῦ καθόλου παιδαγωγικοῦ προγράμματος τῆς Γαλλίας.

Ὁ Durkheim ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος κοινωνιολόγος, ὁ ὁποῖος κατέλαβε πανεπιστημιακὴν ἔδραν. Καὶ τὸ γεγονός δὲν εἶναι τυχαῖον. Μὲ ἀπαράμιλλον μεθοδικότητα, συστηματικότητα καὶ ἐπιστημονικὴν εὐσυνειδησίαν εἰργάσθη δι' ἔβλου τοῦ βίου του προκειμένου νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς τὴν Κοινωνιολογίαν τὴν ἐμπρέπουσαν αὐτῇ μεταξύ τῶν ἐπιστημῶν θέσιν. Ἀκόμη καὶ ὁ πολυμερές στατος καὶ αὐστηρὸς ἐπιστήμων Max Weber συγκρινόμενος πρὸς τὸν Durkheim ἐμφανίζεται ὕστερῶν ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο. Ὡς χαρακτηριστικῶς παρατηρήθη ἀξὺ ἄλλων τῶν κλασσικῶν τῆς Κοινωνιολογίας ὁ Durkheim εἶναι ὁ σαφέστερον πάντων ἐκθέσας τὰς ἀρχάς του, τὰς ὁποίας καὶ πράγματι ἠκολούθησεν εἰς τὰς ἐμπειρικὰς του ἐρέυνας, καταδείξας τὸ ἐφαρμόσιμον αὐτῶν καὶ τεκμηριώσας ταύτας εἰς βαθμὸν ὕψιστον»¹.

Διὰ τῶν πολυαριθμῶν συγγραμμάτων του², τοῦ περισπουδάστου περιοδικοῦ του³ καὶ κυρίως διὰ τοῦ κύκλου τῶν συνεργατῶν καὶ μαθητῶν του⁴ ἀπέκτησε τὴν φήμην τῆς σπουδαιότερας μετὰ τὸν Comte φυσιογνωμίας τῆς γαλλικῆς κοινωνιολογίας. Ὁ Durkheim ἠτύχησε νὰ συγκεντρώσῃ περίξ αὐτοῦ ἀριθμὸν ἰκανῶν συνεργατῶν καὶ μαθητῶν καὶ νὰ δημιουργήσῃ τὴν πρώτην πραγματικὴν κοινωνιολογικὴν «σχολήν»⁵, ἡ ὁποία ἐπέδρασε καὶ ἐξακολουθεῖ μέχρι

1. I m o g e n S e g e r, *Knaurs Buch der modernen Soziologie*. Mit Geleitwort von Prof. Dr. R o b e r t K. M e r t o n, München/Zürich 1970, p. 71.

2. Τούτων τὰ σπουδαιότερα εἶναι:

De la Division du travail social, Paris, Alcan 1893, P.U.F. 1960.

Les Règles de la méthode sociologique, Paris, Alcan 1895 P.U.F. 1956.

Le Suicide. Étude de sociologie, Paris, Alcan 1897. P.U.F. 1960.

Les Formes élémentaires de la vie religieuse. Le Système totémique en Australie, Paris, Alcan 1912. P.U.F. 1960.

Περὶ τοῦ τελευταίου τούτου ἔργου παρατηρεῖ ὁ R. A r o n (*Les Étapes de la Pensée sociologique*, Paris, Callimard 1967 p. 345) ὅτι εἶναι «des plus important, le plus profond, le plus original, et aussi... celui dans lequel l' inspiration de l' auteur se révèle le plus clairement».

3. Τὸ περιοδικὸν τοῦτο, φέρον τὸν τίτλον «L' Année sociologique», ἰδρύει ὁ Durkheim τῷ 1896. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι αἱ πρῶται μελέται, τὰς ὁποίας ἐδημοσίευσεν, ἀναφέρονται εἰς τὴν Ἐθνολογίαν καὶ Κοινωνιολογίαν τῆς Ἐθνησεύσεως («La prohibition de l' inceste et ses origines» καὶ «De la Définition des phénomènes religieux»).

4. Οἱ σπουδαιότεροι ἐκ τοῦ κύκλου τῶν μαθητῶν του ὑπῆρξαν ὁ Marcel Mauss, Fauconnet, Charles Bouglé καὶ πρὸ πάντων ὁ Maurice Halbwachs. Ἐκ τῶν ἐπιζώντων ἀνήκει εἰς αὐτούς ὁ Georges Davy. Ἐν μέρει δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς μαθητῆς του καὶ ὁ πρὸ μικροῦ ἀποθανὼν καθηγητῆς Georges Gurvitch.

5. Καὶ περὶ τὸν Comte ἐσχηματίσθη μία κοινότης, ἀλλ' ὑπῆρξε περισσότερον λατρευτικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ χαρακτῆρος, μὲ τυπικὸν καὶ κληρὸν, κατ' ἀρχὴν μὲν ὁμολογοῦσα μίαν θρησκευτικὴν ἀθειάν, εἶτα δὲ στραφεῖσα πρὸς τὴν θετικιστικὴν φιλοσοφίαν.

Ἡ περὶ τὸν Durkheim «σχολή» θὰ ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς μία ἀ-

καὶ σήμερον νὰ ἐπιδραῖ σημαντικῶς ἐπὶ τῆς γαλλικῆς καὶ ἀμερικανικῆς κοινωνιολογίας.

Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναλύσωμεν ἐνταῦθα τὸ πολυμερές καὶ ἐπιβλητικὸν ἔργον τοῦ κλασσικοῦ τούτου τῆς κοινωνιολογίας· θὰ περιορισθῶμεν μόνον εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν κεντρικῶν αὐτοῦ ἰδεῶν καὶ θέσεων, πρῶτον μὲν ὡς πρὸς τὴν ἐπιστήμην τῆς κοινωνιολογίας καθόλου, ἔπειτα ὡς πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὰς ιδιότητας τοῦ ἀντικειμένου αὐτῆς, τῶν «*faits sociaux*», καὶ τέλος ὡς πρὸς τὸ μέγα θέμα τοῦ Durkheim περὶ τῶν σχέσεων μεταξύ ἀτόμου καὶ κοινωνίας, ἐπιχειροῦντες συγχρόνως καὶ μίαν ἀξιολόγησιν.

I. Ἡ Κοινωνιολογικὴ Μέθοδος

Παρὰ τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἐπίδρασιν τόσον τοῦ Comte ὅσον καὶ τοῦ Spencer ὁ Durkheim ἀκολουθεῖ ἰδίαν ὁδόν, διαφέρων ριζικῶς τῶν προηγουμένων ὡς πρὸς τοῦτο, ὅτι δὲν ἐνδιαφέρεται δι' ἕν καθολικόν, ὠλοκληρωμένον, «κλειστὸν» κοινωνιολογικὸν σύστημα καὶ εἶναι ἀπηλλαγμένος τοῦ φιλοσοφικοῦ διαστοχασμοῦ των. Τὴν Κοινωνιολογίαν δὲν βλέπει ὡς σύστημα ἐρμηνείας τῆς ἱστορίας καὶ τῆς ἐξελίξεως τῶν πολιτισμῶν, ἀλλ' οὐδὲ ὡς μίαν ἐπιστήμην, ἢ ὅποια παρέχει νέας γνώσεις. Ἐάν τις ἤθελε δι' ὀλίγων νὰ χαρακτηρίσῃ τὴν διαφορὰν τοῦ Durkheim ἀπὸ τῶν πρὸ αὐτοῦ κοινωνιολόγων ὡς καὶ τὸ νέον στοιχεῖον, τὸ ὅποιον προσφέρει διὰ τῆς «κοινωνιολογικῆς μεθόδου» του, θὰ ἠδύνατο νὰ εἶπῃ ὅτι ὁ στόχος τοῦ Durkheim ὑπῆρξε νὰ μεταφέρῃ τὴν κοινωνιολογίαν ἀπὸ τοῦ «ὑποκειμενικοῦ» εἰς τὸ «ἀντικειμενικόν», ἀπὸ τοῦ δεοντολογικοῦ εἰς τὸ πραγματικὸν στάδιον, ἀπὸ τοῦ συστήματος εἰς τὴν ἀνάλυσιν. Ἐπιθυμεῖ «νὰ ἐπεκτείνῃ καὶ εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον τὸν ἐπιστημονικὸν ὀρθολογισμὸν» καὶ νὰ «διανοίξῃ εἰς τὴν Κοινωνιολογίαν, ὅ,τι ὁ Comte ἀπεκάλεσεν ἐποχὴν τῆς εἰδικότητος»⁶.

Πῶς ὅμως θὰ κατορθωθῇ τοῦτο; Ἀποτελεῖ θεμελιώδη πίστιν τοῦ Dur-

στηρῶς ἐπιστημονικὴ «αἴρεσις», τῆς ὁποίας οἱ ὀπαδοὶ παρέμειναν κοινωνιολόγοι καὶ ἐθνολόγοι καὶ διετήρησαν τὴν ἰδιαιτέραν συμπάθειαν τοῦ διδασκάλου των διὰ τὰ θέματα τῆς Κοινωνικῆς Ἠθικῆς. Μεταξὺ αὐτῶν, ἦδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ διδασκάλου των, «ὠργανώθη εἰς ἀληθῆς καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας» — ὡς λέγει ὁ Durkheim — καὶ διεχωρίσθησαν τρεῖς ὁμάδες γεγονότων: τὰ θρησκευτικὰ, τὰ ἠθικο-νομικὰ καὶ τὰ οἰκονομικὰ. «Ἐντὶ δὲ τῆς σπουδῆς τῆς Κοινωνιολογίας γενικῶς, οἱ μὲν ἐπεδόθησαν εἰς τὴν θρησκευτικὴν κοινωνιολογίαν, οἱ δὲ εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ νομικὴν τριαύτην, τέλος ἕτεροι εἰς τὴν οἰκονομικὴν κοινωνιολογίαν» (Émile Durkheim, Ἡ Κοινωνιολογία, Μτφρ. Δ. Καλλιτσίου, ἐν Χανίοις 1919, σελ. 12).

6. Πρόλογος τῆς α' ἐκδόσεως τοῦ ἔργου του, «Οἱ Κανόνες τῆς Κοινωνιολογικῆς Μεθόδου», (Μτφρ. Κ. Θ. Παπαλεξάνδρου, Ἀθήναι, Ἀετός, 1949), σελ. 7. Πρβλ. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ Κοινωνιολογία, σελ. 12.

kheim ὅτι ὁ κοινωνιολόγος πρέπει νὰ «ἀποδυθῆ τὸν φιλόσοφον»⁷, νὰ ἀπαλλαγῆ ἀπὸ «προϊδεασμοὺς» περὶ τῆς πραγματικότητος καὶ ἀντὶ νὰ ἐρωτᾷ περὶ τοῦ τί Π ρ έ π ε ι, νὰ στρέψῃ διερευνητικὸν τὸ βλέμμα του πρὸς τὰ πράγματα, ὁποῖα τῷ ὄντι Ἐ ἵ ν α ι.

Ἡ κοινωνιολογία δὲν εἶναι δεοντολογικὴ, ἀλλὰ «πραγματιστικὴ» ἐπιστήμη. Μέχρι τοῦδε ὁ διαστοχασμὸς τῶν πραγμάτων παρενέβαλε μεταξὺ ἡμῶν καὶ αὐτῶν τὰς ἐννοίας, αἱ ὁποῖαι, ὡς πέπλος, τόσον περισσότερον ἐκάλυπτον καὶ ἀπέκρυπτον ἀφ' ἡμῶν τὴν πραγματικότητα, ὅσον ἐνομίζομεν ὅτι τὴν καθιστοῦν διαυγεστέραν.

Ἐξ ἄλλου ὁ ἄνθρωπος δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀναμείνῃ τὴν ἐμφάνισιν τῆς κοινωνιολογίας πρὶν ἢ σχηματίσῃ μίαν ἰδέαν περὶ τῶν κοινωνικῶν γεγονότων, λ.χ. περὶ τοῦ δικαίου, περὶ τῆς ἠθικῆς, τῆς οἰκογενείας, καὶ τοῦτο διότι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ζήσῃ ἄνευ τῆς περὶ αὐτῶν γνώσεως. Εἰς τὸν φιλοσοφικὸν λοιπὸν διαστοχασμὸν προστίθεται καὶ ἡ πρακτικὴ, ἡ κοινὴ περὶ τῶν πραγμάτων ἀντίληψις, αἱ «κοινότυποι γνώσεις», αἱ ὁποῖαι παρασύρουν καὶ αὐτὸν τὸν κοινωνιολόγον πολλάκις εἰς τὴν χρῆσιν ἐννοιῶν ἐκτὸς τῆς ἐπιστήμης ἀποκρυσταλλωμένων (λ.χ. κράτος, κυριαρχία, πολιτικὴ, ἐλευθερία), μετὰ τῆς αὐτῆς πεποιθήσεως, ὡσὰν νὰ ἀνταπεκρίνοντο εἰς πράγματα γνωστὰ καὶ ὠρισμένα, «ἐνῶ δὲν διεγείρουν μέσα μας παρὰ γνώσεις συγκεχυμένας, ἐνστικτώδη συγκράματα ἀορίστων ἐντυπώσεων, προλήψεων καὶ παθῶν»⁸ καὶ δὲν ἀποτελοῦν παρὰ «προϊδεασμοὺς» καὶ «προγνώσεις» (Praenotiones τοῦ Bacon), αἱ ὁποῖαι κυριαρχοῦσαι συσκοτιζοῦν μᾶλλον τὴν διάνοιαν.

Αἱ ἐννοιαὶ αὗται, ταυτιζόμεναι μὲ τὰ πράγματα καὶ θεωρούμεναι ὡς ἐμπεριέχουσαι «ὅ,τι οὐσιῶδες ὑπάρχει μέσα εἰς τὸ πραγματικόν» δὲν περιωρίζοντο εἰς τὸ νὰ ἀποφανθοῦν περὶ τοῦ εἶναι, ἀλλὰ προέβαινον καὶ εἰς καθορισμὸν τοῦ δέοντος, ὡς καὶ τῶν μέσων, δι' ὧν θὰ ἐπραγματοῦτο τοῦτο. «Ἐτσι ὁ διαστοχασμὸς παρακινεῖται νὰ ἀποστραφῆ τὸ κύριον ἀντικείμενον τῆς ἐπιστήμης, δηλ. τὸ παρὸν καὶ τὸ παρελθόν, διὰ νὰ ριχθῆ μὲ ἓνα καὶ μόνον ἀναπαλμὸν εἰς τὸ μέλλον. Ἀντὶ νὰ ζητησῆ νὰ κατανοήσῃ τὰ κτηθέντα καὶ πραγματωθέντα, ἀναλαμβάνει ἀμέσως νὰ πραγματωσῆ καταστάσεις νέας, προσφορωτέρας πρὸς τοὺς σκοποὺς, πού ἐπιδιώκουν οἱ ἄνθρωποι»⁹. Ὁ φιλοσοφικός, δεοντολογικός

7. Εἰς τοὺς «Κανόνας τῆς Κοινωνιολογικῆς Μεθόδου» παρατηρεῖ: «Ἐφ' ὅσον ὁ κοινωνιολόγος δὲν ἀποδυθῆ ἄρκετὰ τὸν φιλόσοφον, δὲν ἐξετάζει τὰ κοινωνικὰ πράγματα, παρὰ ἀπὸ τὴν γενικωτάτην των πλευράν, ἐκείνην δηλαδή, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁμοιάζουν τὰ μέγιστα πρὸς τὰ ἄλλα πράγματα τοῦ σύμπαντος» (σ. 121). «Ἡ Κοινωνιολογία δὲν ἔχει ἀνάγκην νὰ ἀναμιχθῆ εἰς τὰς μεγάλας ὑποθέσεις πού διαιροῦν τοὺς μεταφυσικοὺς» (σ. 120). (Émile Durkheim, Οἱ Κανόνες τῆς Κοινωνιολογικῆς Μεθόδου, Μτφρ. Κ. Θ. Παπαλεξάνδρου, ἐφεξῆς: Οἱ Κανόνες...).

8. Émile Durkheim, Οἱ Κανόνες..., σελ. 29.

9. ἔ. ἀ., σελ. 25.

καὶ προῖδεαστικός αὐτὸς τρόπος ἐξετάσεως τῶν πραγμάτων χαρακτηρίζει πάσας τὰς Κοινωνικὰς Ἐπιστήμας, ἀκόμη δὲ καὶ αὐτὴν τὴν Κοινωνιολογίαν πρὸ τοῦ Durkheim. «Ἔως τώρα, παρατηρεῖ, ἡ Κοινωνιολογία, ἀποκλειστικὰ σχεδόν, ἐπραγματεύθη ὄχι περὶ πραγμάτων, ἀλλὰ περὶ ἐνοιῶν», ἐνῶ εἰς τὰς Κοινωνικὰς Ἐπιστήμας, τὴν Θεολογίαν, τὴν Νομικὴν, τὴν Ἱστορίαν, τὴν Ἠθικὴν, τὴν Ἐθνολογίαν, τὴν Γλωσσολογίαν, τὴν Οἰκονομίαν, «ἀντὶ ἐπιστήμης πραγματικοτήτων κάμνομεν ἰδεολογικὴν ἀνάλυσιν»¹⁰. Τοῦτο γίνεται ἰδιαιτέρως ἐμφανὲς εἰς τὴν Ἠθικὴν. Ἀντικείμενον τῆς ἐρεύνης τῶν ἠθικολόγων δὲν εἶναι, κατὰ τὸν Durkheim, ἡ φύσις τῶν ἠθικῶν ζητημάτων καθ' ἑαυτά, ἀλλ' ἡ περὶ τούτων ἰδέα, ὡς περιστατικὴ ἐφαρμογὴ τῆς ὁποίας θεωροῦνται τὰ ἐπὶ μέρους φυσικὰ φαινόμενα¹¹. Τοῦτ' αὐτὸ συμβαίνει ὅμως καὶ προκειμένου περὶ τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης: τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ἐρεύνης τῶν οἰκονομολόγων ἀπορροφοῦν αἱ ἰδέαι καὶ τὰ «πρέπει»¹².

Αἱ γνώσεις ὅμως καὶ αἱ ἐννοιαὶ αὗται δὲν εἶναι θεμιτὰ ὑποκατάστατα τῶν πραγμάτων. Ἐσχηματίσθησαν ἀπὸ τὴν πρακτικὴν καὶ χάριν αὐτῆς καὶ μόνον ὡς ἀφετηρία προβληματισμοῦ καὶ ὡς «δεικται πορείας» εἶναι δυνατὸν νὰ χρησιμεύσουν διὰ τὸν ἐπιστήμονα¹³. Διὰ τῆς ἀπλῆς ἐπεξεργασίας τῶν γνώσεων τούτων οὐδέποτε θὰ καταρθώναμεν νὰ ἀνακαλύψωμεν τοὺς νόμους τῆς πραγματικότητος. Πράγματι δὲ ὁ ἐξετάζων τὰ πορίσματα τῶν Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν δύναται εὐκόλως νὰ διαπιστώσῃ ὅτι «ἀπετύγχανον ἐν μέρει εἰς τὰ ἀποτελέσματά των». Τοῦτο ἀποδίδει ὁ Durkheim εἰς τὴν ἀπουσίαν τῆς ἀντικειμενικῆς, ἐπιστημονικῆς, ὀρθολογιστικῆς ἢ καλλίτερον «κοινωνιολογικῆς» προσεγγίσεως τῶν κοινωνικῶν φαινομένων. Αἱ ἐπιστήμαι αὗται «παρορῶσαι τὴν κυρίαν φύσιν τῶν φαινομένων, ἅτινα ἐξήταζον, δηλονότι τὸν κοινωνικὸν

10. Émile Durkheim, Ἡ Κοινωνιολογία, σελ. 12 ἐξ. Τοῦ αὐτοῦ, Οἱ Κανόνες..., σελ. 24.

11. Émile Durkheim, Οἱ Κανόνες..., σελ. 29. Δὲν ἀντελήφθησαν, λέγει ὁ Durkheim, οἱ ἠθικολόγοι τὸ ἀπλούστατον τοῦτο, ὅτι «καὶ περὶ τῆς ἠθικῆς ἀντιλήψεως μας προέρχονται ἀπὸ τὴν θέαν τῶν λειτουργούντων ὑπὸ τὰ ὅμματα μας κανόνων καὶ τοὺς παριστοῦν σχηματικά».

12. Οὕτω πως τὰ προβλήματα, μὲ τὰ ὁποῖα ἀσχολεῖται ἡ σύγχρονος οἰκονομία, εἶναι «ἂν ἡ κοινωνία πρέπει νὰ εἶναι ὠργανωμένη σύμφωνα μὲ τὰς ἀντιλήψεις τῆς ἀτομοκρατίας ἢ τῶν σοσιαλιστῶν, ἂν εἶναι καλλίτερον νὰ παρεμβάλῃ τὸ κράτος εἰς τὰς βιομηχανικὰς καὶ ἐμπορικὰς σχέσεις ἢ νὰ ἐπαφίεται ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὴν ἰδιωτικὴν πρωτοβουλίαν, ἂν τὸ νομισματικὸν σύστημα πρέπει νὰ εἶναι ὁ μονομεταλλισμὸς ἢ ὁ διμεταλλισμὸς κλπ.» (Οἱ Κανόνες..., σελ. 31).

13. Σημειωτέον ὅτι ὁ Durkheim δὲν ἀρνεῖται τὴν πρακτικὴν χρησιμότητα τῶν θεωρητικῶς ἐσφαλμένων τούτων γνώσεων. Χαρακτηριστικῶς μάλιστα ἀναφέρεται εἰς τὸ γεγονός ὅτι, παρ' ὅτι ὁ Κοπέρνικος ἀπὸ πολλῶν ἡδὴ αἰώνων διέλυσε τὰς πλάνας τῶν αἰσθησῶν μας, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς κινήσεις τῶν ἀστέρων, ἡμεῖς μέχρι σήμερον ρυθμίζομεν τὰς διαιρέσεις τοῦ χρόνου ἐπὶ τῇ βάσει τῶν προκοπερνικεῶν πλανῶν.

αὐτῶν χαρακτῆρα, ἐσπουδαζον ταῦτα ἄνευ ἐπιγνώσεως τῆς προελεύσεως καὶ τοῦ σκοποῦ αὐτῶν, τοῦ «milieu» ἐξ οὗ ἤρτηντο, οὕτω δὲ καταλίπουσαι ταῦτα αἰωρούμενα ἐν τῷ κενῷ, τὰ κατέλιπον καὶ ἄνευ ἐξηγήσεως»¹⁴. Δὲν πρέπει δὲ νὰ νομισθῇ ὅτι ἡ πρὸ τοῦ Durkheim Κοινωνιολογία εὐρίσκειτο εἰς καλλιτέραν μοῖραν. Καὶ ἀπ' αὐτῆς ἀπουσίαζεν ἡ κοινωνιολογικὴ μέθοδος: «αἰωρεῖτο ὑψηλὰ ὑπὲρ τὴν κοινωνικὴν πραγματικότητα, ὥστε νὰ μὴν ἐπιδρῶ πῶς ἐπὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν αὕτη ἐσπουδάζεται»¹⁵.

Πρώτη λοιπὸν καὶ ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη εἶναι νὰ «παραμερίσωμεν συστηματικῶς ὅλας τὰς προἰδεάσεις, αἱ ὁποῖαι διὰ τοῦ μακροῦ ἔθιμοῦ ἔχουν καταστῆ «τυραννικαί», καὶ νὰ ἐπανεέλθωμεν εἰς τὴν «μεθοδικὴν ἀμφιβολίαν» τοῦ Descartes¹⁶. Ἡ κοινωνιολογικὴ σκέψις ἀρχίζει ἐκεῖ ὅπου κλονίζεται τὸ αὐτονόητον, μετὰ τοῦ ὁποίου ὅμως συνδέεται ὁ ἄνθρωπος συναισθηματικῶς. Τοῦτο καταφαίνεται ἰδίᾳ εἰς τὸν πολιτικὸν καὶ θρησκευτικὸν τομέα, εἰς τὸν ὁποῖον αἱ δοξασίαι μας εἶναι τόσον φορτισμέναι συναισθηματικῶς, ὥστε νὰ καθίστανται ἀναιτίρητοι καὶ ἀπροσπέλαστοι εἰς τὴν διάνοιαν¹⁷. Μία τοιαύτη ἐπιστήμη ὅμως, μὲ προἰδεάσεις καὶ αἰσθήματα, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἱκανοποιήσῃ παρὰ μόνον ἐκεῖνα τὰ πνεύματα, «ποῦ τοὺς ἀρέσει νὰ σκέπτονται μὲ τὴν αἰσθηματικὴν μαῖλλον παρὰ μὲ τὴν νόησίν των, ποῦ προτιμοῦν τὰς ἀμέσους καὶ συγκεχυμένας συνθέσεις τῆς αἰσθήσεως ἀπὸ τὰς ὑπομονητικὰς καὶ διαυγεῖς ἀναλύσεις τοῦ λογισμοῦ»¹⁸. Ἡ ἀντικειμενικὴ ἐπιστήμη δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ στηριχθῇ οὔτε εἰς τὰς προεσχηματισμένας ἀντιλήψεις περὶ τῶν πραγμάτων, οὔτε εἰς τὰς ἐξωτερικὰς αἰσθήσεις (sensations). Ἔχει ἀνάγκην ἀπὸ ἐννοίας, αἱ ὁποῖαι νὰ ἐκ-

14. Émile Durkheim, Ἡ Κοινωνιολογία, σελ. 12 ἐξ.

15. ἔ.δ., σελ. 13. Πρβλ. Τοῦ αὐτοῦ, Οἱ Κανόνες..., σελ. 26.

16. Émile Durkheim, Οἱ Κανόνες..., σελ. 35.

17. Ὁ ὀρθολογισμὸς τοῦ Durkheim δὲν ἐπιτρέπει τὴν μετὰ πάθους ἐξέτασιν τῶν πραγμάτων. Πιστὸς εἰς τὴν γραμμὴν τοῦ Comte καταδικάζει οἰανδήποτε θρησκευτικὴν ἢ πολιτικὴν ἔρμηνειαν τῶν κοινωνικῶν γεγονότων καὶ τὸνίζει ἐξ ἀρχῆς, ἰδίᾳ ὅμως εἰς τὰ τελευταῖα μεγάλα ἔργα του «Les Règles de la méthode sociologique» καὶ «Les Formes élémentaires de la vie religieuse» τὸ ἀπόλυτον τοῦ θετικοῦ καὶ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος. Μόνον μία ἐπιστημονικὴ, ὀρθολογιστικὴ λύσις δύναται νὰ μᾶς παράσχῃ ἀληθῆ καὶ οὐχὶ ψευδῶνον περὶ τῶν πραγμάτων γνῶσιν. Φυσικὰ ἡ γνῶσις αὕτη πιθανῶς νὰ μὴ συμπίπτῃ ἢ καὶ νὰ ἔρχηται εὐθέως εἰς σύγκρουσιν μὲ τὴν γνῶσιν, τὴν ὁποίαν μᾶς παρέχουν αἱ πολιτικαὶ ἢ θρησκευτικαὶ παρατάξεις. Ἄλλ' ἀκριβῶς ἐνταῦθα ἔγκειται ἡ ἰδιότης ἀποστολῆς τῆς Κοινωνιολογίας: «εἰς τὴν ἀπολύτρωσίν μας ἀπὸ ὅλα τὰ κόμματα, ἔχι ἀντιτάσσουσα μίαν θεωρίαν εἰς ἄλλας θεωρίας, ἀλλὰ ἐπιβάλλουσα εἰς τὰ πνεύματα ἀπέναντι τῶν ζητημάτων αὐτῶν, μίαν εἰδικὴν στάσιν, ποῦ μόνον ἡ ἐπιστήμη μπορεῖ νὰ δώσῃ ἀπὸ τὴν ἄμεσον ἐπαφὴν τῶν πραγμάτων. Μόνον αὕτη, πράγματι, μπορεῖ νὰ διδάξῃ πῶς νὰ πραγματευθῶμεθα μὲ σεβασμὸν, ἀλλ' ὄχι μὲ μοιρολατρείαν, τοὺς ἱστορικοὺς θεσμούς, ὅποιοιδήποτε καὶ ἂν εἶναι, καθιστῶσα εἰς ἡμᾶς αἰσθητὸν ὅτι ἀναγκαῖον καὶ προσωρινὸν μαζὶ ἔχουν, τὴν δύναμιν τῆς ἀνοχῆς των καὶ τὴν ἀπειρον ποικιλίας των» (Οἱ Κανόνες..., σ. 122).

18. Émile Durkheim, Οἱ Κανόνες..., σελ. 37.

φράζονται τὰ πράγματα ἐντελῶς ὅποια εἶναι καὶ οὐχὶ ὡς θὰ συνέφερε τὴν πρακτικὴν νὰ θεωρῶνται. Πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται ὁ καθορισμὸς νέων ἐννοιῶν, ἀλλὰ πρὸ πάντων μία ἀνατοποθέτησίς μας ἔναντι τῆς πραγματικότητος, μία νέα, εἰδική, μόνη τῇ Κοινωνιολογίᾳ προσιδιάζουσα στάσις, μία νέα ὀπτική γωνία θεωρήσεως τῶν κοινωνικῶν γεγονότων.

Ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸν τῆς διδασκαλίας τοῦ Durkheim καὶ οὐσιαστικὸν γνῶρισμα τῆς σχολῆς αὐτοῦ, ὅτι εἰς τὴν Κοινωνιολογίαν δὲν βλέπει ἓν σύστημα νέων γνώσεων, ἀλλὰ μίαν μ ἔ θ ο δ ο ν, μίαν ὀ π τ ι κ ῆ ν γωνίαν θεωρήσεως τῶν κοινωνικῶν πραγμάτων, ἡ ὅποια θὰ πρέπει νὰ ἐφαρμοσθῇ καὶ εἰς πάσας τὰς λοιπὰς κοινωνικὰς ἐπιστήμας. Αἱ ἐπιστῆμαι αὗται ἔχουν τὰ αὐτὰ ἀντικείμενα μελέτης μετὰ τῆς Κοινωνιολογίας, ἀλλ' ὡς ἤδη ἐλέχθη, ἀπετύγγανον, ἐπειδὴ αἱ ἔρευναὶ των «οὐδαμῶς εἶχον ἐπηρεασθῆ κοινωνιολογικῶς». Διὰ τῆς ἐφαρμογῆς νῦν τῆς κοινωνιολογικῆς μεθόδου καὶ εἰς αὐτάς θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπίτευθοῦν δύο τινά: πρῶτον μὲν νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ ἐλλείπουσα ἐνότῃς εἰς τὴν ἀσυνάρτητον πληθώραν ἐπιστημῶν, αἵτινες, καίτοι πραγματευόμεναι τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον, ἠγνόουν ὅμως τὴν μεταξύ των συγγένειαν ὡς καὶ τὴν βαθεῖαν ἐνότῃτα τῶν γεγονότων, ἅτινα ἐσπούδαζον¹⁹. Ὑστερον δὲ νὰ προσεγγισθοῦν καὶ ἀναλυθοῦν, διὰ πρώτην φοράν, ὀρθῶς, ἀντικειμενικῶς, ὀρθολογιστικῶς καὶ ἐπιστημονικῶς τὰ κοινωνικὰ γεγονότα.

Τὸ πρῶτον καὶ βασικὸν μέλημα κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς κοινωνιολογικῆς μεθόδου εἶναι ὁ καθορισμὸς τῶν πραγμάτων, τὰ ὅποια πρόκειται νὰ ἐξετασθοῦν. Ὁ καθορισμὸς τούτων εἶναι ἀπαραίτητος προϋπόθεσις πάσης ἀποδείξεως καὶ πάσης ἐπαληθεύσεως: «μία θεωρία δὲν μπορεῖ νὰ ἐλεγχθῇ, παρ' ἂν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναγνωρίζωνται τὰ πράγματα μὲ τὰ ὅποια ἀσχολεῖται»²⁰. Ὁ ὀρισμὸς οὗτος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι μῆτε ἀκριβῆς μῆτε ἐπιστημονικὸς. Εἶναι π ρ ο κ α τ α ρ τ ι κ ὸ ς καί, διὰ νὰ εἶναι ἀντικειμενικὸς, βασιζέται εἰς μίαν ταξινομήσιν τῶν κοινωνικῶν φαινομένων ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐξωτερικῶν αὐτῶν χαρακτήρων, τῶν μόνων προσιτῶν ἐκ τῶν συμφυῶν αὐτῶν ιδιοτήτων κατὰ τὸ ἀρχικὸν στάδιον τῆς ἐρέυνης. Διὰ τοῦτο καὶ βασικὸς κανὼν τῆς κοινωνιολογικῆς μεθόδου καθορίζει: «νὰ μὴ λαμβάνεται ποτὲ ὡς ἀντικείμενον ἐρευνῶν ἄλλο τίποτε παρὰ ὁμὰς φαινομένων ὠρισμένων προκαταρκτικῶς ἀπὸ μερικὸς ἐξωτερικὸς κοινὸς χαρακτῆρας καὶ νὰ ἐμπεριλαμβάνωνται εἰς

19. Πρβλ. É. Durkheim, 'Ἡ Κοινωνιολογία, σελ. 13. Διὰ τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας ἐντὸς τῆς «σχολῆς» τοῦ ὁ Durkheim ἐπέτυχε τόσον τὴν ἐξειδίκευσιν, ὅσον ὅμως καὶ τὴν ἐνότῃτα τῆς ἐρέυνης τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῆς Κοινωνιολογίας τῆς Ὁρησκείας, τῆς ἠθικο-νομικῆς καὶ τῆς οικονομικῆς Κοινωνιολογίας, διὰ τῆς ἐφαρμογῆς δηλονότι τῆς μιᾶς κοινωνιολογικῆς μεθόδου κατὰ τὴν διερεύνησιν τῶν τριῶν βασικῶν τούτων τομέων τοῦ κοινωνικοῦ βίου, ἔρχονται εἰς συνάφειαν τὰ κοινωνικὰ γεγονότα ἐκάστου καὶ ἐπέργεται μία ἀναστοιχείωσις» τοῦ Κοινωνικοῦ.

20. Émile Durkheim, Οἱ Κανόνες..., σελ. 37 ἐξ.

τὴν ἰδίαν ἔρευναν ὅλα ὅσα ἀνταποκρίνονται εἰς τὸν ὄρισμὸν αὐτόν»²¹. Λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τοὺς χαρακτηῆρας αὐτοὺς, καθὼς ἐπίσης καὶ τὸ γεγονός ὅτι καὶ «νοσηραὶ μορφαὶ ἐνὸς φαινομένου δὲν εἶναι ὀλιγώτερον κανονικαὶ ἀπὸ τὰς ἄλλας τοῦ μορφάς», ταξινομοῦμεν τὰ κοινωνικὰ γεγονότα οὐχὶ πλέον κατὰ τρόπον αὐθαίρετον, ἐξαρτώμενον ἐκ τῆς ἰδιοτροπίας τοῦ ἐρευνητοῦ, ἀλλὰ μὲ βάσιν «αὐτὴν ταύτην τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων»²².

Δὲν εἶναι ἀληθὴς ἡ κατηγορία, τὴν ὁποίαν ἔστρεψαν κατὰ τοῦ Durkheim οἱ ἐπικριταὶ του, ὅτι δῆθεν προσπαθεῖ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰ κοινωνικὰ γεγονότα «ἐπιδερμικῶς», παραθεωρῶν τὴν βαθυτέραν αὐτῶν οὐσίαν. Ὁ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐξωτερικῶν αὐτῶν χαρακτηῆρων ὄρισμὸς τῶν κοινωνικῶν γεγονότων δὲν ἀποσκοπεῖ εἰς τὴν ἔκφρασιν τῆς οὐσίας τῆς πραγματικότητος, δὲν ἐξηγεῖ τὰ πράγματα ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ των: μᾶς φέρει εἰς ἐπαφὴν μὲ τὰ πράγματα καὶ μᾶς καθιστᾷ ἱκανοὺς νὰ διερευνήσωμεν τὴν οὐσίαν των κατὰ τὴν διαδικασίαν τῆς κοινωνιολογικῆς ἀναλύσεως. Ὁ καθορισμὸς οὗτος ἀποσκοπεῖ εἰς τὴν ἀπαλλαγὴν ἡμῶν ἀπὸ ἀξιολογικῶν, ἠθικῶν, πολιτικῶν, θρησκευτικῶν καὶ ἄλλων προϋδεασμῶν περὶ τῆς οὐσίας τῶν κοινωνικῶν γεγονότων καὶ εἰς μίαν περισσώτερον ἀντικειμενικὴν σπουδὴν. Τὰ δὲ κοινωνικὰ φαινόμενα — συμφώνως πρὸς τὸν τρίτον κανόνα παρατηρήσεως τῶν κοινωνικῶν φαινομένων — «τόσον περισσώτερον ἐπιδέχονται ἀντικειμενικότητα, ὅσον πληρέστερον εἶναι χωρισμένα ἀπὸ τὰς ἀτομικεῦσεις (faits individuels) εἰς τὰς ὁποίας ἐκδηλοῦνται»²³.

Διὰ τῶν ἀρχῶν αὐτῶν ὁ Durkheim ἐπιβάλλει εἰς τὴν Κοινωνιολογίαν μίαν «ἐπιστημονικὴν πειθαρχίαν» καθορίζων βῆμα πρὸς βῆμα τὰ στάδια, τὰ ὁποῖα θὰ ἀκολουθήσῃ ὁ κοινωνιολογικῶς ἐργαζόμενος. Ὁ ἴδιος τὰ συνοψίζει ὡς ἐξῆς:

«Ἐδεῖξαμεν πῶς ὁ Κοινωνιολόγος ὀφείλει ν' ἀπομακρύνῃ τὰς ἐκ προκαταβολῆς γνώσεις πού εἶχε διὰ τὰ φαινόμενα. Πῶς ὀφείλει ν' ἀσχοληθῇ μὲ αὐτὰ μόνον καὶ ἀπὸ τοὺς ἀντικειμενικωτέρους των χαρακτηῆρας. Πῶς ὀφείλει νὰ ἀναζητήσῃ μέσα εἰς αὐτὰ τὰ ἴδια τὸ μέσον τῆς κατατάξεώς των εἰς ὑγιῆ καὶ νοσηρά. Πῶς τέλος ὀφείλει νὰ ἐμπνέεται ἀπὸ τὴν ἰδίαν ἀρχὴν καὶ εἰς τὰς ἐξηγήσεις πού προβάλλει καὶ εἰς τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον ἀποδεικνύει αὐτὰς τὰς ἐξηγήσεις»²⁴. Μόνον διὰ τῆς μεθόδου ταύτης ἐρμηνεύομεν ὀρθῶς τὰ κοινωνικὰ

21. ἔ. ἀ., σελ. 38. Σημειωτέον ὅτι διὰ τοῦ «ὅλα ὅσα ἀνταποκρίνονται» ὁ D. ἐννοεῖ ὅτι κατ' ἀρχὴν πρέπει νὰ συνεξετάζωνται καὶ ἐκεῖνα τὰ φαινόμενα, τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζομεν ὡς νοσηρά. Αἱ νοσηραὶ μορφαὶ ἐνὸς φαινομένου δὲν εἶναι ὀλιγώτερον κανονικαὶ ἀπὸ τὰς ἄλλας τοῦ μορφάς, καὶ συνεπῶς διὰ νὰ καθορισθῇ ἡ φύσις των πρέπει νὰ ἐξετασθῶν καὶ αἱ μὲν καὶ αἱ δὲ» (ἔ.ἀ., σελ. 42).

22. ἔ. ἀ., σελ. 39.

23. ἔ. ἀ., σελ. 44.

24. ἔ. ἀ., σελ. 122.

γεγονότα. Πᾶσα ἄλλη μέθοδος προσεγγίσεως αὐτῶν «δι' ἔνδοσκοπήσεως» εἶναι ἐσφαλμένη, δεδομένου ὅτι ἀντιλαμβάνεται ταῦτα ὡς ἰδέας, ἐνῶν τὰ κοινωνικὰ γεγονότα εἶναι πράγματα (chosos). «Εἶναι δὲ πράγμα πᾶν ἀντικείμενον γνώσεως, πού φυσικῶς δὲν ἐπιδέχεται ἐμβάθυνσιν ἀπὸ τὴν διάνοιαν· ἐκεῖνο, τοῦ ὁποίου δὲν εἰμποροῦμεν νὰ ἔχωμεν ἐντελῆ γνώσιν μὲ κάποιον ἀπλὸν τρόπον διανοητικῆς ἀναλύσεως· κάθε τι πού τὸ πνεῦμα δὲν εἰμπορεῖ νὰ ἐννοήσῃ, εἰ μὴ ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ ἐξέλθῃ ἑαυτοῦ μὲ παρατηρήσεις καὶ πειραματισμούς»²⁵.

Ἡ ἀντίληψις τῶν κοινωνικῶν γεγονότων ὡς «πραγμάτων» — περὶ ἧς διεξοδικώτερον κατωτέρω — εἶναι θεμελιώδους σημασίας διὰ τὴν κοινωνιολογικὴν ἐπιστήμην εἰς τὴν σκέψιν τοῦ Durkheim. Δι' αὐτῆς καθίσταται ἀντιληπτὸν ὅτι τὰ κοινωνικὰ γεγονότα ἔχουν φύσιν, τὴν ὁποίαν δὲν δυνάμεθα αὐτοβούλως καὶ ἀτιμωριτῆ νὰ μεταβάλλωμεν, ὅτι ὑπόκεινται εἰς νόμους «οἷτινες προάγονται ἀναγκαστικῶς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν». Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἀποδέχεται ὁ Durkheim ὅτι βασικὴ προϋπόθεσις διὰ τὴν γένεσιν τῆς κοινωνιολογικῆς ἐπιστήμης εἶναι ἡ ἐξάπλωσις τῆς ἐτεραρχικῆς ἰδέας (Determinismus) καὶ εἰς τὴν κοινωνικὴν τάξιν²⁶. Ἄλλοι ὄροι, τῶν ὁποίων ἡ ὑπαρξις ἀπετέλεσε *conditio sine qua non* διὰ τὴν γένεσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς κοινωνιολογικῆς ἐπιστήμης ἦσαν: ὁ ἐκθροπισμὸς τῆς παραδόσεως²⁷ καὶ ἡ πίστις εἰς τὴν δύναμιν τοῦ ὀρθολογισμοῦ²⁸.

Συγκεφαλαιωτικῶς θὰ ἡδυνάμεθα νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς κοινωνιολογικῆς μεθόδου τοῦ Durkheim εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

α. Εἶναι ἀνεξάρτητος πάσης φιλοσοφίας²⁹, δεδομένου ὅτι τὸ μόνον

25. ἔ. ἀ., σελ. 9.

26. Émile Durkheim, Ἡ Κοινωνιολογία, σελ. 6 καὶ οἱ Κανόνες..., σελ. 120. Ὁ D. παρατηρεῖ ἐνταῦθα ὅτι ἡ Κοινωνιολογία δὲν ἔχει ἀνάγκην νὰ ἀναμιχθῇ εἰς τὰς ὑποθέσεις, αἱ ὁποῖαι διαιοροῦν τοὺς μεταφυσικοὺς. «Δὲν ἔχει ἀνάγκην νὰ εἶναι ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως περισσότερο παρά ὑπὲρ τῆς αἰτιοκρατίας. Τὸ μόνον πού ζητεῖ νὰ ἀναγνωρίσῃ εἶναι ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος ἰσχύει εἰς τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα».

27. «Παρά λαῶν ὅστις εὕρισκει τοὺς θεσμούς αὐτοῦ τελείου, οὐδὲν δύναται ὅπως προκαλέσῃ τὴν σκέψιν πρὸς ἔρευναν κοινωνικῶν ζητημάτων» Émile Durkheim, Ἡ Κοινωνιολογία, σελ. 17.

28. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Γαλλία ἐπλήρου τοὺς ὄρους τούτους, διὰ τοῦτο καὶ ἡ Κοινωνιολογία ἐγεννήθη ἐν Γαλλίᾳ, «καίτοι δὲ σήμερον καλλιεργεῖται ὑπὸ πάντων τῶν λαῶν, ὅμως παρέμεινεν αὐτὴ οὐσιωδῶς γαλλικὴ ἐπιστήμη», πρβλ. ἔ. ἀ., σελ. 5.

29. Χαρακτηριστικῶς παρατηρεῖται εἰς τὰ συμπεράσματα τῶν «Κανόνων τῆς Κοινωνιολογικῆς Μεθόδου» (σελ. 120) ὑπὸ τοῦ D., ὅτι «ἐπειδὴ ἡ Κοινωνιολογία ἐγεννήθη ἀπὸ τὰς μεγάλας φιλοσοφικὰς θεωρίας, διετήρησε τὴν συνήθειαν νὰ στηρίζεται εἰς ἓν σύστημα, μὲ τὸ ὁποῖον εἶναι ἀλληλέγγυος. Ἔτσι ὑπῆρξε διαδοχικὰ θετικιστικὴ, ἐξελικτικὴ, πνευματιστικὴ, ἐνῶ ὀφείλει νὰ μείνῃ ἀπλοῦστατα Κοινωνιολογία».

πού ἐπιζητεῖ εἶναι νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος καὶ ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν φαινομένων. Ἀκόμη εἶναι τελείως ἀνεξάρτητος οἰασθήποτε πολιτικῆς ιδεολογίας καὶ ἐπιβάλλει τὴν ἰδίαν αὐτῆς ἀνεξαρτησίαν καὶ ἔναντι τῶν πρακτικῶν θεωριῶν³⁰. Τοῦτο καταφαίνεται πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι δὲν ἔχει προκαθωρισμένους μεταρρυθμιστικούς στόχους, ἀλλ' ἀφοῦ ἐξετάσῃ πρῶτον τὰ πράγματα ἀντικειμενικῶς καὶ κοινωνιολογικῶς ἀποφαίνεται ἐκ τῶν πραγμάτων περὶ τοῦ ἀκολουθητέου.

β. Εἶναι ἀντικειμενική, ὡς ἐκ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν προσεγγίζει καὶ θεωρεῖ τὰ κοινωνικά γεγονότα, ἀντιλαμβανομένη ταῦτα ὡς πράγματα (comme des choses) καὶ ἐπιβάλλουσα νὰ ἐρευνῶνται ὡς τοιαῦτα. Μόνον ἡ ἐμπειρική μέθοδος δύναται νὰ ἀποσπάσῃ ἀπὸ αὐτὰ τὸ μυστικὸν των³¹.

γ. Εἶναι ἀποκλειστικῶς κοινωνιολογική. Ἐφ' ὅσον ἐρμηνεύει τὰ κοινωνικά φαινόμενα ἀποκλειστικῶς ἐκ καὶ διὰ τῶν κοινωνικῶν φαινομένων. Τὰ κοινωνικά φαινόμενα δὲν πρέπει νὰ νομισθοῦν ὡς ἀνυπότακτα εἰς οἰανδήποτε ἐπιστήμην ἕνεκα τῆς ἐκτάκτου πολυπλοκῆς των. Οὔτε πάλιν εἶναι θεμιτὸν νὰ ἀποστοιχειοῦνται εἰς τοὺς ψυχικούς ἢ ὀργανικούς ὄρους των. Τὸ κοινωνικὸν φαινόμενον δὲν δύναται νὰ ἐξηγηθῇ εἰμὴ δι' ἄλλου κοινωνικοῦ φαινομένου, καὶ ἡ ἐξήγησις αὕτη εἶναι δυνατὴ διὰ τῆς Κοινωνιολογίας. Μόνον ἡ εἰδικὴ κοινωνιολογικὴ μόρφωσις δύναται νὰ μᾶς προπαρασκευάσῃ διὰ τὴν κατανόησιν τῶν κοινωνιολογικῶν φαινομένων³².

Ἐξετάζοντες τὰς βασικὰς ταύτας μορφὰς τῆς κοινωνιολογικῆς μεθόδου τοῦ Durkheim διαπιστοῦμεν ὅτι οὗτος παρουσιάζει εἰς τὸν τρόπον τῆς σκέψεώς

30. Τοῦτο σημαίνει ὅτι κατ' ἀρχὴν ἀγνοεῖ πᾶσαν θεωρίαν, τῆς ὁποίας δὲν δύναται νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἐπιστημονικότητα. Τοιαῦται θεωρίαι δὲν ἐκφράζουσι, ἀλλὰ παραμορφώνουσι τὰ πράγματα, καὶ ἐπομένως δὲν δύναται νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν, εἰ μὴ μόνον καθ' ὃ μέτρον δύνανται καὶ αὐταὶ νὰ θεωρηθοῦν κοινωνικά φαινόμενα, ἐκφράζοντα ἀνάγκας τῆς κοινωνίας καὶ κατὰ τοῦτο ὑποβοηθοῦντα εἰς τὴν κατανόησιν τῆς πραγματικότητος.

Ἦς πρὸς δὲ τὸ ζήτημα τῆς σχέσεως τῆς κοινωνιολογίας πρὸς τὰ πρακτικὰ ζητήματα δὲν θὰ πρέπει νὰ νομισθῇ ὅτι ἀδιαφορεῖ αὕτη. Ἡ διαφορὰ εἶναι ὅτι τὰ ἀντιμετωπίζει εἰς τὸ τέλος τῆς ἐρεῦνης της, ὅπερ σημαίνει, ὅτι τὰς λύσεις δὲν τὰς ἀναζητεῖ εἰς τὰς ιδεολογικὰς τοποθετήσεις, ἀλλ' εἰς αὐτὰ ταῦτα τὰ πράγματα. Πρβλ. σχετικῶς, Οἱ Κανόνες..., σ. 121 καὶ ἐξῆς.

31. Ἀντιλαμβανόμενοι τὰ κοινωνικά φαινόμενα ὡς πράγματα δὲν ἐπιχειροῦμεν τὴν ἐρμηνείαν αὐτῶν δι' ὠφελμιστικῶν ὑπολογισμῶν, ἀλλ' ἀναζητοῦμεν τὰς ἐνεργείας, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἱκαναὶ νὰ τὰ παραγάγουν. «Ἄν τὰ κοινωνιολογικά φαινόμενα δὲν εἶναι παρὰ συστήματα ἀντικειμενικῶν ἰδεῶν, τὸ νὰ τὰ ἐξηγήσῃ κανεὶς ἴσον νὰ τὰ διαστοχασθῇ εἰς ὅλην τὴν τὴν λογικὴν τάξιν, ἡ δὲ ἐξήγησις αὕτη ἔχει μέσα της τὴν ἰδίαν της ἀπόδειξιν· τὸ πολὺ πολὺ νὰ ὑπάρξῃ ἀνάγκη νὰ ἐπιβεβαιωθοῦν μὲ μερικὰ παραδείγματα» Ἐ. Durkheim, Οἱ Κανόνες..., σελ. 123.

32. Ἐ.ἀ., σελ. 124.

του ἐν εἶδος «κοινωνιολογισμοῦ» (Soziologismus), ἢ ἀκριβέστερον — διὰ νὰ χρησιμοποιήσωμεν ὄρον τοῦ ἰδίου — ἓνα «agelecismus»³³. Ὑπὸ τὸν ὄρον τοῦτον νοεῖται ἡ θέσις ὅτι ἡ κοινωνικὴ ὁμάς ὡς τοιαύτη, τὸ collectivum, ἔχει μίαν πραγματικότητα sui generis, ἡ ὁποία ἐξασφαλίζει εἰς αὐτὴν ἀπόλυτον προτεραιότητα ὑπὲρ πᾶν ἀτομικόν. Διὰ τῆς θέσεως ταύτης ἐκφράζεται μία ἐκ τῶν πλέον κεντρικῶν ἰδεῶν, αἱ ὁποῖαι συνώδευσαν τὸν Durkheim εἰς ὀλόκληρον τὸ ἐρευνητικὸν συγγραφικὸν καὶ καθόλου ἐπιστημονικὸν αὐτοῦ ἔργον.

II. Τὸ ἀντικείμενον τῆς Κοινωνιολογίας

Ἄλλὰ τί εἶναι «κοινωνικὸν γεγονός» ἢ «κοινωνικὸν φαινόμενον» (fait social); Ἡ ἐρώτησις αὕτη εἶναι θεμελιώδους σημασίας διὰ τὸν Durkheim, δεδομένου ὅτι ὁ καθορισμὸς τούτων προσδίδει εἰς τὴν νέαν ἐπιστήμην τῆς Κοινωνιολογίας τὸ ἀντικείμενον τῆς ὑπάρξεώς της.

Ὡς «κοινωνικὸν φαινόμενον» δὲν χαρακτηρίζει ὁ Durkheim πᾶσαν σκέψιν ἢ πράξιν, πᾶν ὅ,τι συμβαίνει εἰς τὸ ἐσωτερικὸν μιᾶς κοινωνίας καὶ παρῴσιάζει χαρακτῆρα γενικότητος καὶ κοινωνικὸν ἐνδιαφέρον. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, παρατηρεῖ, «δὲν θὰ ὑπῆρχαν ἀνθρώπινα συμβάντα ποῦ νὰ μὴ εἰμποροῦν νὰ ὀνομασθοῦν καὶ κοινωνικά», ἡ δὲ Κοινωνιολογία δὲν θὰ εἶχεν ἴδιον ἀντικείμενον, ἀλλ' ἡ σφαῖρα αὐτῆς θὰ ἐταυτίζετο μὲ ἐκείνην τῆς Ψυχολογίας ἢ τῆς Βιολογίας. Τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα ἀποτελοῦν ἰδιότυπον ὁμάδα καὶ διακρίνονται τῶν λοιπῶν «μὲ χαρακτῆρας ἐκδήλους»³⁴. Ὁ κοινωνιολόγος πρέπει νὰ ἔχῃ ἐπίγνωσιν τοῦ γεγονότος ὅτι, ἐξετάζων τοὺς θεσμούς, τὰ κοινωνικὰ ρεύματα καὶ γενικώτερον τὰ κοινωνικὰ γεγονότα, εὐρίσκεται πρὸ φαινομένων, τῶν ὁποίων οὔτε καὶ ὑποπτεύεται τοὺς νόμους, ὅπως ἀκριβῶς οὐδεὶς ὑπόπτευε τοὺς νόμους τῆς ζωῆς, πρὶν ἢ συσταθῆ ἡ Βιολογία³⁵.

Ἄλλ' εἰς τί ἐγκρίεται ἡ ἰδιοσυστασία αὐτῶν;

33. Ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ «ἀ γ ἔ λ η». Τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ ὄρου agelecismus ἀντὶ Soziologismus προτείνει ὁ E. Benoit-Smullyan καὶ συμφωνεῖ μετ' αὐτοῦ καὶ ὁ L. von Wiese (HWSW τόμ. 3, σελ. 17). Τοῦτο προτείνεται πρὸς ἀποφυγὴν συγχύσεως, ἕνεκα τῆς χρησιμοποίησεως τοῦ ὄρου Soziologismus ἐν διαφορετικῇ ἐννοίᾳ ὑπὸ τῶν Pitirim Sorokin, Roberty Espinas, Izoulet, Ch. H. Cooley, Gumpłowicz καὶ Oppenheimer (ἔ.ἀ.).

34. Émile Durkheim, *Οἱ Κανόνες...*, σελ. 15.

35. ἔ.ἀ., σελ. 9. Σημειωτέον ὅτι ὅσα ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀναπτύσσει ὁ Durkheim ἔρχονται εἰς ἄμεσον σύγκρουσιν μὲ τὰς ἐπικρατούσας ἐν Εὐρώπῃ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἀτομοκρατικῆς ἀντιλήψεως.

α. Τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα ἔχουν ἀντικειμενικὴν ὑπαρξιν, ὑφίστανται ἀνεξαρτήτως τῶν ἀτόμων καὶ ἀσκοῦν καταναγκαστικὴν πίεσιν ἐπὶ τῶν ἀτομικῶν συνειδήσεων.

«Ὅταν κάμνω τὸ καθήκον μου ὡς ἀδελφός, ὡς σύζυγος, ὡς πολίτης, ὅταν ἐκτελῶ τὰς ὑποχρεώσεις πού ἀναλαμβάνω, ἐκπληρῶ καθήκοντα καθωρισμένα, ἀνεξαρτήτως ἐμοῦ καὶ τῆς ἀτενεργείας μου, καθωρισμένα ἐκ τοῦ δικαίου καὶ τῶν ἠθῶν. Ἀκόμα καὶ ἂν ἀρμονίζονται μὲ τὰ αἰσθήματά μου καὶ νοιώθω βαθύτερα τὴν πραγματικότητά των, καὶ πάλιν ἡ πραγματικότης αὐτὴ δὲν παύει νὰ εἶναι ἀντικειμενική, γιατί δὲν εἶμ' ἐγὼ ἐκεῖνος πού τὰ ἔταξα, τὰ ἐπῆρα μὲ τὴν ἀνατροφήν»³⁶, δὲν παύουν δηλαδὴ νὰ προέρχονται ἐκ τῶν ἕξω καὶ νὰ ἐπιβάλλονται καταναγκαστικῶς ἐπ' ἐμοῦ.

Τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα εἶναι «τρόποι σκέψεως, ἐνεργείας καὶ αἰσθηματος ἐξώτεροι τοῦ ἀτόμου, εἰς τὸ ὁποῖον ἐπιβάλλονται μὲ καταναγκαστικὴν ἰσχύν»³⁷. Ἡ ἕξωθεν ἐπερχομένη ἀμεσος (κυρώσεις) ἢ ἔμμεσος (πρακτικὴ ἀνάγκη) καταναγκαστικὴ ἐπίδρασις καὶ πίεσις ἐπὶ τῶν ἀτομικῶν συνειδήσεων ἀποτελεῖ βασικὸν διακριτικὸν γνῶρισμα τῶν κοινωνικῶν φαινομένων, ἡ δὲ πίεσις αὕτη δὲν θὰ πρέπει νὰ συγγένηται πρὸς οἰανδήποτε γνωστὴν «περιβαλλοντικὴν» πίεσιν, καθ' ὅσον εἶναι πίεσις ἡ θ ι κ ο ὕ χαρακτήρος, μὴ ἀναβλύζουσα ἐνδοθεν τῆς ὑπάρξεως, ἀλλ' ἐπερχομένη ἕξωθεν ἐπ' αὐτήν. Κατὰ τοῦτο διαφέρει βασικῶς τῶν κληρονομικῶν πιέσεων ἢ τῶν πιέσεων ἐκ τῆς ἀτομικῆς ἕξεως. Εἶναι ἡ πίεσις, τὴν ὁποῖαν ἕξασκεῖ ἡ συνείδησις τῆς ομάδος ἐπὶ τῆς συνειδήσεως τῶν μελῶν της. Εἶναι, ἐπαναλαμβάνομεν, πίεσις κ ο ι ν ω ν ι κ ο ὕ καὶ ἡ θ ι κ ο ὕ κύρους³⁸. Τοῦτο βεβαίως δὲν σημαίνει ὅτι ὁ καταναγκασμὸς ἀποτελεῖ τὴν βᾶσιν τῆς ἐρμηνείας τῶν κοινωνικῶν φαινομένων παρὰ Durkheim, ὡς λ.χ. ἡ μίμησις παρὰ Tarde, ἀλλ' ἀποτελεῖ μίαν χαρακτηριστικὴν διὰ τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα διαπίστωσιν.

Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων συνάγεται ὅτι τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συγγέωνται μὲ τὰ ὀ ρ γ α ν ι κ ᾶ φαινόμενα, ἐφ' ὅσον συνίστανται ἐκ παραστάσεως καὶ ἐνεργείας, ἀλλ' οὔτε καὶ μὲ τὰ ψ υ χ ι κ ᾶ τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν ὑπόστασιν, εἰμὴ ἐ ν τ ὸ ς καὶ μ ε σ φ τῆς ἀτομικῆς συνειδήσεως. Εἶναι ἰδιότυπα, *sui generis*, ἐφ' ὅσον δὲ δὲν ἔχουν ὡς ὑπέρεισμα τὸ ἄτομον «δὲν εἰμπορεῖ νὰ ἔχουν ἄλλο ὑπέρεισμα παρὰ τὴν κοινωνίαν»³⁹, ἢ ἀκρι-

36. ἔ.ἀ., σελ. 15.

37. ἔ.ἀ., σελ. 17.

38. Αἱ «περιβαλλοντικαὶ» πιέσεις ἀναγκάζουν εἰς προσαρμογὴν ἕνεκα τῆς ἀκαμψίας μερικῶν μοριακῶν συνδιατάξεων. Ἐνταῦθα ὅμως δὲν εὐρισκόμεθα πλέον πρὸ φυσικῶν πιέσεων, ἀλλὰ πρὸ πιέσεων συνειδήσεων, ἤτοι πιέσεων ἠθικοῦ χαρακτήρος.

39. ἔ.ἀ., σελ. 17. Ὑπὸ τὸν ὄρον «κοινωνία» ὁ Durkheim ἔννοεῖ εἴτε τὴν πολι-

βέστερον τὴν ὁμάδα, εἰς τὴν ὅποιαν ἀνήκει τὸ ἄτομον, καὶ ἐπομένως εἰς μὴ ἀυτὰ δύναται καὶ ὀφείλει νὰ ἐπιφυλαχθῇ ὁ χαρακτηρισμὸς κοινωνικὰ φαινόμενα. Τὴν δυαδικότητα κοινωνικῶν καὶ ἀτομικῶν φαινομένων ἀντιλαμβάνομεθα ἐκ τῆς ἰδιοτυπίας αὐτῶν καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἐμφανίζονται κεχωρισμένως.

Ἡ δύναμις τῶν κοινωνικῶν φαινομένων καταφαίνεται κατὰ πρῶτον λόγον εἰς τὰς ἀποκρυσταλλωμένας καὶ παγιωμένας μορφάς των, τοὺς κοινωνικοὺς θεσμοὺς, τὰ ἔθνη, τὰ ἄρθρα θρησκευτικῆς ἢ ἰδεολογικῆς πίστεως, τὰ δόγματα, τοὺς κοινωνικοὺς νόμους καὶ κανόνας δικαίου, τὸν κώδικα τιμῆς, τὰς ἀξίας, τὰ κανονικῶς ἐπαναλαμβανόμενα κοινωνικὰ φαινόμενα ὡς λ.χ. ἡ αὐξομειώσεις τῆς ἀνεργίας, ὁ δείκτης ἐγκληματικότητος, αὐτοκτονιῶν κλπ. Ὁμοίως ἡ δύναμις των καταφαίνεται καὶ εἰς τὰ καλούμενα κοινωνικὰ ρεύματα, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν ὡς ἀφετηρίαν τὴν ἀτομικὴν συνείδησιν, εἶναι δὲ ἱκανὰ νὰ μᾶς παρασύρουν καὶ ἀκουσίως. Οἱ θεσμοὶ καὶ τὰ κοινωνικὰ ρεύματα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κατανοηθοῦν καὶ νὰ ἐρμηνευθοῦν ἐκ τῶν προθέσεων τῶν μεμονωμένων ἀτόμων. Τὰ ἄτομα ἔρχονται καὶ παρέρχονται, οἱ θεσμοὶ παραμένουν⁴⁰. Τοῦτο δὲν σημαίνει πάλιν ὅτι τὰ ἄτομα καθ' ἕκαστον οὐδὲν συμμετέχουν εἰς τὴν διαμόρφωσιν ἢ τροποποίησιν τῶν θεσμῶν, ἀλλὰ τὸ ποσοστὸν συμμετοχῆς ἐκάστου εἶναι περιορισμένον, ἐνῶ οἱ θεσμοὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τροποποιηθοῦν κατὰ βούλησιν. Μόνον ἡ σύμμιξις καὶ ὁ συνδυασμὸς τῆς δράσεως πολλῶν ἀτόμων δύναται νὰ προκαλέσῃ κοινωνικὸν φαινόμενον, τὸ ὅποιον θὰ πρέπει νὰ νοηθῇ ὡς τὸ ἀποτέλεσμα τῆς συνθέσεως ταύτης. Ἐπειδὴ δὲ ἡ σύνθεσις λαμβάνει χώραν ἐκτὸς τῶν ἀτόμων, ἔπεται ὅτι καὶ ἡ παγίωσις τῶν τρόπων σκέψεως καὶ πράξεως εἰς κοινωνικὸν θεσμὸν συντελεῖται ἐκτὸς τῆς μεμονωμένης ἀτομικῆς βουλήσεως, ὑφίσταται δὲ καὶ ἀνεξαρτήτως τῶν ἀτομικῶν μορφῶν, τὰς ὁποίας κατὰ τὴν διάδοσιν του προσλαμβάνει.

Ἐκ τῆς τοιαύτης ἐξω-ατομικῆς καὶ ἐξω-βουλευτικῆς συνθέσεως καὶ παγίωσεως ἐρμηνεύεται τόσον ἡ αὐτονομία, ὅσον καὶ τὸ κύρος καὶ ἡ πίεσις τῶν θεσμῶν, ταῦτα δὲ κατέχουν τοιαύτην κεντρικὴν θέσιν εἰς τὴν σκέψιν τοῦ Durkheim, ὥστε οὗτος νὰ ὀρίξῃ τὴν Κοινωνιολογίαν «ὡς τὴν ἐπιστήμην τῶν θεσμῶν, τῆς γενέσεώς των καὶ τῆς λειτουργίας των»⁴¹.

β. Περὶ τοῦ δευτέρου χαρακτηριστικῶν τῶν κοινωνικῶν φαινομένων πληροφορεῖ ἡμᾶς ὁ δεῦτερος κανὼν τῆς κοινωνιολογικῆς μεθόδου, ὁ ὁποῖος

τικὴν κοινωνίαν εἰς τὴν ὁλόκλητά της, εἴτε μίαν τῶν ἐπὶ μέρους ὁμάδων, τὰς ὁποίας ἐμπεριέχει (θρησκευτικὰ δόγματα, πολιτικὴ, φιλολογικὴ ἢ φιλοσοφικὴ σχολή, ἐπαγγελματικαὶ ἐνώσεις κ.τ.τ.).

40. Ὁ Durkheim ὀνομάζει θεσμοὺς «βλας τὰς δοξασίας καὶ τοὺς τρόπους σκέψεως καὶ ἐνεργείας πού σχηματίζει ἡ ὁμαδικότης», ε.ἀ., σελ. 13.

41. ε.ἀ., σελ. 13.

ὀρίζει, ὅτι τὰ κοινωνικὰ γεγονότα πρέπει νὰ ἐκλαμβάνονται ὡς πράγματα (comme des choses) καὶ νὰ ἐξετάζονται ὡς τοιαῦτα. Πρόκειται περὶ τοῦ περιφήμου «c h o s i s m u s», μιᾶς τῶν κεντρικωτέρων θέσεων τῆς κοινωνιολογικῆς σκέψεως τοῦ Durkheim, ἡ ὁποία προῦκάλεσε «τρομερὰς παρεξηγήσεις» καὶ ἀντιδράσεις⁴².

Πραγματεῦσθαι τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα ὡς πράγματα σημαίνει συμμορφοῦσθαι πρὸς τὴν φύσιν αὐτῶν καὶ πραγματεῦσθαι ταῦτα ὡς δεδομένα. «Εἶναι ὄντως πρᾶγμα πᾶν ὅ,τι δέδοται, πᾶν ὅ,τι προσφέρεται ἢ μᾶλλον ἐπιβάλλεται εἰς τὴν παρατήρησιν»⁴³. Τοῦτο σημαίνει ὅτι τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα πρέπει νὰ τὰ θεωρήσωμεν καθ' ἑαυτά, ἀπεσπασμένα ἀπὸ τὰ συνειδητὰ ὑποκειμενα, τὰ ὁποῖα τὰ ἀναπαριστοῦν, ὡς ἐξωτερικὰ πράγματα ἔχοντα «σταθερὸν τρόπον ὑπάρξεως καὶ φύσιν μὴ ἐξαρτωμένην ἀπὸ τὴν αὐθαιρεσίαν τοῦ ἀτόμου» συγχρόνως δὲ καὶ ὅτι ἐξ αὐτῶν «ἀπορρέουν σχέσεις ἀναγκαῖαι»⁴⁴.

Μία τοιαύτη κατανόησις τῶν κοινωνικῶν φαινομένων ὡς πραγμάτων εἶναι ἀπολύτως ἀπαραίτητος διὰ τὴν θεμελίωσιν τῆς κοινωνιολογίας ὡς ἐπιστήμης⁴⁵. Ἡ κοινωνιολογία ὡς ἐπιστήμη ὀφείλει νὰ ἀναφέρηται εἰς μίαν ἀντικειμενικὴν πραγματικότητα καὶ νὰ δύναται νὰ ἀποδείξῃ αὐτὴν ὡς τοιαύτην. Αὐτὴ ἡ ἀντικειμενικὴ πραγματικότης τῆς ὑπάρξεως, τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἠθικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖ τὸ «κοινωνικόν», τὸ ὁποῖον μόνον δι' ἑτέρου κοινωνικοῦ δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ, καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ ἀντικείμενον καὶ τὸ θέμα τῆς κοινωνιολογίας. Ἡ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ αὐτὴ «δόξις» δὲν ἀσκειῖ ἀπλῶς μίαν καταναγκαστικὴν πίεσιν ἐπὶ τοῦ ἀτόμου, ἀλλ' εἶναι καὶ πνευματικῶς καὶ ἠθικῶς ἀνωτέρα. Τοῦτο νομιμοποιεῖ καὶ τὴν πίεσίν της.

42. Πρβλ. λ.χ. τὸ ἔργον τοῦ J. Monnerot: «Les faits sociaux ne sont pas des choses» 1946. Ὁ Durkheim παραπονεῖται εἰς τὸν πρόλογον τῆς 2ας ἐκδόσεως τῶν «Κανόνων...» του, ὅτι διὰ τῆς θέσεως ταύτης παρεξηγήθη οἰκτρῶς καὶ ἐθεωρήθη ὡς ὑλιστής, ἐνῶ ὁ ἴδιος δὲν εἶναι παρὰ ὀρθολογιστής. «Ἐκρίθη παράξενον, γράφει, σκανδαλῶδες, πού παρωμοιάσαμεν τὰς πραγματικότητας τοῦ κοινωνικοῦ κόσμου πρὸς τὰς πραγματικότητας τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Τρομερὰ παρεξήγησις τοῦ πνεύματος καὶ τῆς προσομοιώσεώς μας. Δὲν εἶπαμεν ὅτι τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα εἶναι φαινόμενα ὑλικά, ἀλλὰ ὅτι εἶναι πράγματα, ὅσον τοῦλάχιστον εἶναι πράγματα καὶ τὰ ὑλικά φαινόμενα, ἂν καὶ κατ' ἄλλον τρόπον» (σελ. 8). Καὶ εἰς τὸν πρόλογον τῆς 1ης ἐκδόσεως: «Πιθανῶς ἐπίσης νὰ μᾶς χαρακτηρίσουν καὶ ὑλιστάς. Κάθε ἄλλο εἴμεθα παρὰ ὑλισταί, ἀφοῦ ἡ μέθοδός μας ἐν μέρει δὲν εἶναι παρὰ ἐφαρμογὴ τῆς ἀρχῆς ὅτι τὰ ψυχικὰ φαινόμενα δὲν εἰμπορεῖ νὰ ἀπορρέουν ἀμέσως ἐξ ὀργανικῶν φαινομένων. Ἐν τούτοις οὔτε ἰδεαλισταί θὰ ἔπρεπε νὰ χαρακτηρισθῶμεν. Ὁ μόνος χαρακτηρισμὸς πού θὰ ἐδεχόμεθα εἶναι τοῦ ὀρθολογιστοῦ» (σελ. 6).

43. ἔ.ἀ., σελ. 31 πρβλ. καὶ σελ. 33.

44. ἔ.ἀ., σελ. 13.

45. Ἡ Κοινωνιολογία «δὲν εἰμποροῦσε νὰ γεννηθῇ παρὰ τὴν ἡμέραν πού ἔγινεν ἀντιληπτόν, ὅτι τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα, ἂν καὶ δὲν εἶναι πράγματα ὑλικά, εἶναι ὅμως πάντως πράγματα καὶ ἐπιδέχονται ὡς τοιαῦτα μελέτην» (ἔ.ἀ., σελ. 13).

Ἐπὶ τῇ βᾶσει τῶν ἀνωτέρω ὁ Durkheim δίδει τὸν ἀκόλουθον ὀρισμὸν τοῦ κοινωνικοῦ φαινομένου: «Κοινωνικὸν φαινόμενον εἶναι κάθε τρόπος ἐνεργείας, πάγιος ἢ μὴ, ἱκανὸς νὰ ἀσκῆ ἐπὶ τοῦ ἀτόμου κάποιον ἐξωτερικὸν καταναγκασμὸν». Ἡ καλλίτερα «κοινωνικὸν φαινόμενον εἶναι ὅ,τι εἶναι γενικὸν εἰς ὅλην τὴν περιοχὴν ὠρισμένης κοινωνίας, ἂν καὶ ἕχῃ ἰδικὴν του ὑπόστασιν, ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὰς ἀτομικὰς ἐκφάνσεις του»⁴⁶.

Τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα προσδιορίζουν καὶ μορφοποιοῦν τὰς βουλήσεις καὶ ἐνεργείας τῶν ἀτόμων, ἀποτελοῦν οὕτως εἰπεῖν μήτρας, ἐντὸς τῶν ὁποίων ὑποχρεούμεθα νὰ χύνωμεν τὰς ἐνεργείας μας»⁴⁷.

γ. Ὁ τρίτος κανὼν τῆς κοινωνιολογικῆς μεθόδου εἰσάγει μίαν θεμελιώδους σημασίας διάκρισιν μεταξὺ τῶν κοινωνικῶν φαινομένων: διακρίνει μεταξὺ ὀμαλῶν καὶ παθολογικῶν κοινωνικῶν γεγονότων. Ὁμαλὰ κοινωνικὰ γεγονότα ὀνομάζει ὁ Durkheim ὅσα παρουσιάζουν τὰς ἐπικρατεστέρας μορφάς. Ἐν κοινωνικὸν φαινόμενον δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς ὀμαλὸν μόνον δι' ὠρισμένον εἶδος καὶ ἐν σχέσει πρὸς ὠρισμένην φάσιν τῆς ἀναπτύξεώς του. Ὁ κοινωνιολόγος δυνατὸν νὰ δυσκολευθῆ πολὺ νὰ βεβαιωθῆ, ἂν ἐν φαινόμενον εἶναι ὀμαλὸν ἢ ὄχι, διότι στερεῖται οἴουδ' ἄποτε κριτηρίου ἢ διακριτικοῦ σημείου ἀναγνωρίσεως. Ἡ γενικότης δὲν ἀποτελεῖ ἀσφαλὲς κριτήριον δοθέντος ὅτι εἰς μεταβατικὰς περιόδους ὁ μόνος «ὀμαλὸς» τύπος, ὁ ἤδη πραγματοποιημένος καὶ ἐκ τῶν πραγμάτων καθιερωμένος καὶ δεδομένος, εἶναι ὁ τύπος τοῦ παρελθόντος, ὁ ὁποῖος δὲν διατελεῖ πλέον εἰς σχέσεις ἀρμονικῆς ἀντιστοιχίας πρὸς τοὺς νέους ὅρους ὑπάρξεως. Ἐκ τούτου καταφαίνεται ὅτι εἶναι δυνατὸν ἐν φαινόμενον νὰ ἐπικρατῆ εἰς ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ εἴδους, χωρὶς καὶ νὰ ἀνταποκρίνηται καθόλου πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς καταστάσεως. Εἶναι μόνον κατ' ἐπίφασιν πραγματικόν. Ἡ γενικότης τὴν ὁποίαν παρουσιάζει εἶναι ψευδὴ ἐπιγραφή, ὀφειλομένη εἰς τὴν τυφλὴν δύναμιν τῆς ἕξεως. Ἀντιθέτως ἄλλα κοινωνικὰ γεγονότα εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ χαρακτηρισθῶν ὡς «ὀμαλὰ», καθ' ὅσον ἀντικατοπτρίζουν «νοσηρὰς» καταστάσεις τῆς κοινωνίας κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν ἠθικὸν αἰσθητήριον. Τοῦτο συμβαίνει λ.χ. προκειμένου περὶ τοῦ ἐγκλήματος. Τὸ ἔγκλημα ἔγκειται εἰς πρᾶξιν, ἣ ὁποία προσβάλλει ὀμαδικὰ αἰσθήματα, πεπροικισμένα μὲ δυναμικότητα καὶ εὐκρί-

46. Ἔ.ἀ., σελ. 23.

47. Ἔ.ἀ., σελ. 33.

νειαν ἐξαιρετικὴν⁴⁸. Ὡς τοιαῦτα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρῶνται ὡς «κοινωνικὴ νόσος», διότι ἡ μὲν νόσος εἶναι τι τὸ συμπτωματικόν, ἐνῶ τὸ ἐγκλημα ἀπορρέει ἐξ αὐτῆς τῆς συστάσεως τῆς κοινωνίας. Ἄρκει φυσικὰ νὰ τηρῆται ἐντὸς ὀρισμένων πλαισίων («νὰ φθάνῃ μὰ καὶ νὰ μὴν ξεπερνᾷ, διὰ κάθε κοινωνικὸν τύπον, κάποιον ἐπίπεδον»).

Τὸ ἐγκλημα κατὰ τὸν Durkheim πρέπει νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς «ὀμαλὸν» κοινωνικὸν φαινόμενον, δοθέντος ὅτι οὐδεμία κοινωνία ὑφίσταται, εἰς τὴν ὀποίαν νὰ ἀπουσιάζῃ τοῦτο. Ἰσως ἀλλάζει μορφήν καὶ αἱ πράξεις, αἱ ὀποῖαι ὑπὸ τῶν ἐπὶ μέρους κοινωνιῶν καὶ κοινωνικῶν ὀμάδων χαρακτηρίζονται καὶ τιμωροῦνται ὡς ἐγκλήματα, ποικίλλουν παντοῦ ὅμως καὶ πάντοτε ὑπῆρξαν ἀνθρώποι, οἱ ὁποῖοι συμπεριεφέρθησαν οὕτως, ὥστε νὰ ἐπισύρουν ἐναντίον των τὸν ποινικὸν κολασμὸν.

Ἐρμηνεύοντες τὸ ἐγκλημα ὡς ὀμαλὸν κοινωνικὸν φαινόμενον «δὲν τὸ θεωροῦμεν ἀπλῶς φαινόμενον ἀναποσώβητον, ἀν καὶ θλιβερόν, ποῦ ἐκπηγάζει ἀπὸ τὴν ἀδιόρθωτον νοοτροπίαν τῶν ἀνθρώπων· β ε β α ι ὡ ν ο μ ε ν ὅ τ ι ε ἴ ν α ι π α ρ ά γ ω ν δ η μ ο σ ί α ς ὑ γ ε ί α ς, μέρος καὶ στοιχεῖον ἀναπόσπαστον τῆς ὑγιῶς κοινωνίας καθόλου»⁴⁹. Τοῦτο ἄλλιν δὲν θὰ πρέπει νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ ἐγκλημα δὲν εἶναι μισητὸν καὶ δὲν πρέπει νὰ ἀντιμετωπίζηται. Καὶ ὁ πόνος εἶναι μισητὸς εἰς τὰ ἄτομα, πλὴν ὅμως διαδραματίζει σημαντικὸν καὶ λίαν ὀφέλιμον ρόλον εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ διάκρισις μεταξὺ ὀμαλῶν καὶ παθολογικῶν κοινωνικῶν γεγονότων ἀποδεικνύει ὅτι ὁ Durkheim δὲν ἤτο ἀπλῶς θεωρητικὸς, ἀλλὰ καὶ ἡ θ ι κ ο λ ὀ γ ο ς. Εἶναι ἐναντίον μιᾶς ἀπαθοῦς καὶ ἀξιολογικῶς οὐδετέρας ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης καὶ ἀπορρίπτει τὴν ἄποψιν ὅτι ἡ ἐπιστήμη δὲν γνωρίζει, εἰ μὴ πράγματα, τὰ ὀποῖα ἔχουν τὴν αὐτὴν ἀξίαν καὶ τὸ αὐτὸ ἐνδιαφέρον· ὅτι ἀκόμη περιορίζεται εἰς τὸ νὰ παρατηρῆ τὰ πράγματα καὶ δὲν προχωρεῖ εἰς μίαν κριτικὴν καὶ ἀξιολογικὴν τοποθέτησιν ἐναντι τούτων· ὅτι τέλος διὰ τὴν ἐπι-

48. ἔ.δ., σελ. 61.

49. ἔ.δ., σελ. 60. Ὁ συλλογισμὸς, τὸν ὀποῖον κάμνει ὁ Durkheim διὰ νὰ χαρακτηρίσῃ τὸ ἐγκλημα ὡς παράγοντα κοινωνικῆς ὑγείας ἔχει ὡς ἀκολούθως: Τὸ ἐγκλημα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐκλείψῃ τελειῶς ἀπὸ μίαν κοινωνίαν, διότι τοῦτο θὰ ἐσήμαινε ὅτι τὰ διὰ τοῦ ἐγκλήματος προσβαλλόμενα αἰσθήματα ἀνευρίσκονται εἰς πάσας ἀνεξαιρέτως τὰς συνεδήσεις καὶ δὴ καὶ εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ἐντάσεως καὶ ἀναπτύξεως, ὥστε νὰ συνεχῶν καὶ τὰ ἀντίθετα αἰσθήματα. Ἄλλὰ καὶ ἀν ὑποθετικῶς δεχθῶμεν ὅτι τοῦτο θὰ ἤτο δυνατόν, τότε «τὸ ἴδιον αἶτιον ποῦ θὰ ἐστέρευε τὰς πηγὰς τῆς ἐγκληματικότητος, θὰ ἤνοιγεν ἀμέσως νέας». «Διὰ νὰ λείψουν οἱ φονεῖς, πρέπει ἡ φρικὴ τοῦ χυνομένου αἵματος νὰ γίνῃ μεγαλύτερα εἰς τὰ κοινωνικὰ στρώματα ὅπου στρατολογοῦνται οἱ φονεῖς· ἀλλὰ, πρὸς τοῦτο, πρέπει νὰ γίνῃ μεγαλύτερα εἰς ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς κοινωνίας». Ἡ κοινωνία ἀγίων πιθανῶς θὰ ἰγγίῃ τὰ καθ' αὐτὸ ἐγκλήματα. Σφάλματα ὅμως, τὰ ὀποῖα θεωροῦνται σήμερον ὑπὸ τοῦ κοινῶ συγχωρητέα, θὰ ἐγείρουν τὸ αὐτὸ σκάνδαλον, τὸ ὀποῖον προκαλοῦν εἰς τὰς συνεδήσεις τὰ κοινὰ ἀδικήματα.

στήμην δὲν ὑφίστανται ἀξιοσημεῖωτοι πράξεις, διότι αὕτη εὑρίσκεται πέραν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Ἀντιθέτως ὁ Durkheim πιστεύει ὅτι ὁ ἐπιστήμων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λάβῃ τὴν στάσιν ἀδιαφόρου παρατηρητοῦ τῆς πραγματικότητος, ἀλλ' ὀφείλει νὰ ἀποκαταστήσῃ τὰ δικαιώματα τοῦ ὀρθοῦ λόγου, νὰ κατευθύνῃ τὰς ἐνεργείας καὶ τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων. Μία ἐπιστήμη ἐστερημένη πρακτικῆς σκοπιμότητος δὲν ἔχει διὰ τὸν Durkheim σοβαρὸν λόγον ὑπάρξεως. Διότι — ἐρωτᾷ — τί τὸ ὄφελος ἔαν ἐργαζώμεθα καὶ καταβάλλωμεν προσπαθείας νὰ γνωρίσωμεν τὴν πραγματικότητα, ἢ γινώσῃς ἕμως αὕτη οὐδόπως πρόκειται νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὴν ζωὴν μας;

Εἰς τὴν «*Division du travail social*» (α'. ἔκδοσις, σελ. 460) χαρακτηριστικῶς παρατηρεῖ ὅτι εἰς τὴν πλήρη σύγχυσιν τῆς κοινωνίας περὶ τοῦ τί εἶναι δίκαιον καὶ τί ἄδικον ὀρθοῦται ἐπιτακτικὸν τὸ καθήκον τοῦ ἐπιστήμονος κοινωνιολόγου νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἠθικὴν τάξιν: «*notre premier devoir est actuellement de nous faire une morale*». Καὶ ἡ ἠθικὴ αὕτη δὲν δύναται διὰ τὸν Durkheim νὰ στηριχθῇ παρὰ ἐπὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου (*raison*)⁵⁰, ἀποσκοπεῖ δὲ οὐχὶ εἰς τὴν ὄθησιν τῶν ἀτόμων καὶ τῆς κοινωνίας πρὸς ἐπίτευξιν γοητευτικῶν ἰδανικῶν, ἀλλ' εἰς τὴν προσπάθειαν τῆς διατηρήσεως ἢ παντοιοτρόπου ἐπαναποκαταστάσεως τοῦ «ὄμαλοῦ» ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ. Ὁ ὀρθὸς λόγος θὰ ὑποδείξῃ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸ ἄτομον, ποῖα θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἡ τοποθέτησις του ἕναντι τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν ὑποκειμενικῶν αὐτοῦ συνθηκῶν: ἂν δηλαδὴ θὰ ἀναζητήσῃ νὰ μεταβάλλῃ τὸ περιβάλλον διὰ νὰ τὸ ἐναρμονίσῃ πρὸς τὰς ἀνάγκας του, ἢ θὰ προτιμήσῃ νὰ μεταβληθῇ τὸ ἴδιον (τὸ ἄτομον), μετριάζον ταύτας.

Ἄλλὰ τὸ ἐρώτημα τοῦτο ὑπεισέρχεται εἰς τὸ τρίτον μέγα θέμα τοῦ Durkheim περὶ τῶν σχέσεων μεταξὺ ἀτόμου καὶ κοινωνίας.

(Συνεχίζεται)

50. Τοῦτο καταφαίνεται λ.χ. εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ κύρους τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως κατὰ τὸν Durkheim. «Τὸ κύρος τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως πρέπει νὰ μὴν εἶναι ὑπερβολικόν· ἀλλοιῶτα κανεὶς δὲν θὰ ἐτόλμα νὰ τὴν θίξῃ καὶ θὰ ἔπληζεν εὐκολώτατα εἰς ἀμετάβλητον μορφήν. Διὰ νὰ μπορῇ νὰ ἐξελισσεται πρέπει νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνακύψῃ ἡ ἀτομικὴ πρωτοβουλία· ἀλλὰ διὰ νὰ μπορῇ νὰ ἐκφανθῇ ἡ πρωτοβουλία τοῦ ἰδεολόγου, ποὺ φιλοδοξεῖ νὰ ξεπεράσῃ τὸν αἰῶνα του, πρέπει νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ πρωτοβουλία τοῦ ἐγκληματίου, ποὺ βρίσκεται εἰς ἐπίπεδον κατώτερον τῆς ἐποχῆς του. Ἡ μία δὲν πηγαίνει χωρὶς τὴν ἄλλην» (ἔ.δ., σελ. 63).